

УДК 331. 556.

Україна в структурі системи міжнародної трудової міграції

Горбачова І.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Житомирський національний агроекологічний університет

У статті розкрито сутність та економічну природу системи міжнародної трудової міграції як компоненти світової економіки. Визначено основні вектори трудові міграційних процесів у світі, та на цій основі запропоновано пріоритети регулювання цих процесів в Україні. Обґрунтовано методологічні засади трансформації міжнародної міграційної політики в контексті впливу на національну економіку України.

Ключові слова: система, міжнародна трудова міграція, трудовий потенціал, робоча сила, міжнародний ринок праці, міграційна політика, робочі місця.

Gorbachova I.V. УКРАИНА В СТРУКТУРЕ СИСТЕМЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ

В статье раскрыты сущность и экономическая природа системы международной трудовой миграции как компоненты мировой экономики. Определены основные векторы трудовые миграционных процессов в мире, и на этой основе предложены приоритеты регулирования этих процессов в Украине. Обоснованы методологические основы трансформации международной миграционной политики в контексте влияния на национальную экономику Украины.

Ключевые слова: система, международная трудовая миграция, трудовой потенциал, рабочая сила, международный рынок труда, миграционная политика, рабочие места.

Gorbachova I.V. UKRAINE IN THE STRUCTURE OF THE INTERNATIONAL LABOUR MIGRATION

The essence and the economic nature of the international labor migration as a component of the world economy. The main vectors of migration processes in the world and this proposed priorities based regulation of these processes in Ukraine. In the article the methodological basis of the transformation of international migration policy in the context of the impact on the national economy of Ukraine.

Keywords: system, international labor migration, labor potential, labor, international labor market, migration policy jobs.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Міжнародна трудова міграція в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. стала важливою складовою частиною глобалізаційних процесів у світовій економіці. Тенденція до відкритості стимулює трудовий потенціал до найбільш ефективного його використання не тільки в рамках національних господарств, а й за їх межами. Як і кожний об'єктивний соціально-економічний процес, міжнародна міграція робочої сили має як позитивні, так і негативні наслідки, формуючи, а то і нагромаджуючи проблеми як в окремих країнах, так і в цілому на міжнародному ринку робочої сили. Сьогодні міжнародна трудова міграція є об'єктом підвищеної уваги з боку держав, спеціалізованих міжнародних організацій на предмет регулювання міжнародних міграційних потоків тощо.

В Україні, за різними даними, обсяги еміграції становили від 3 до 10 млн. осіб, натомість країна прийняла близько 7 млн. іммігрантів, що за слабкої інституціональної

підтримки процесу робить її світовим лідером міжнародного обміну робочою силою. Виходячи із цього, нині особливої уваги набувають актуальності дослідження системи міжнародної трудової міграції та місця України як ресурсу зміни економічної географії світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку системи міжнародної трудової міграції присвячено праці вітчизняних та зарубіжних учених: О. Амоші, В. Брича, Д. Богині, М. Долішнього, І. Івахнюка, О. Кузьміна, Е. Лібанової, Р.Дж. Еренберга, Ф. Закарії, М. Кастельса, П. Кругмана, Д. Мортенсена, К. Пісарідіса, Дж. Укхема та ін. Однак у науковій літературі практично відсутні дослідження в напрямі формування концепції регулювання розвитку трудової міграції в Україні в умовах підйому економічної потужності країн, які формують світовий ринок робочої сили. Необхідність визначення ролі та місця України в структурі системи міжнародної трудової міграції зумовили вибір теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є поглиблення теоретико-методологічних засад формування та розвитку системи міжнародної трудової міграції й обґрунтування на цій основі трудові міграційні пріоритетів України.

Для досягнення означеної мети були поставлені та вирішені такі завдання:

- розкрити сутність та економічну природу системи міжнародної трудової міграції як компоненти світової економіки;
- визначити вектори трудові міграційних процесів для вироблення пріоритетів регулювання цих процесів в Україні;
- дати оцінку сучасним тенденціям трудової міграції в Україні;
- обґрунтувати методологічні засади трансформації міжнародної міграційної політики в контексті впливу на національну економіку України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міграція населення як одна із форм міжнародних економічних відносин є безпосереднім проявом існування міжнародного ринку праці, що охоплює різноспрямовані потоки мігрантів, які перетинають національні кордони внаслідок нерівного як кількісного, так і якісного розподілення світових трудових ресурсів. Мета міжнародної міграції робочої сили – прагнення до поліпшення свого матеріального становища – залишається незмінною на протязі останнього століття. Основні причини міжнародної міграції робочої сили: стабільний, порівняно високий рівень заробітної платні в основних імміграційних центрах (США, Західній Європі); порівняно вищий технічний рівень умов праці в країнах імміграції; соціальні умови для більш повної реалізації своїх можливостей у країнах імміграції; природні катаклізми в країнах еміграції і вищий рівень охорони навколишнього середовища в країнах імміграції; політичні причини; військові причини; релігійні причини; національні причини тощо.

Міжнародна трудова міграція є складною глобалізованою системою, яка об'єднує різні за рівнем узагальнення та ієрархії: соціальну, правову, економічну, техногенну, політичну та демографічну підсистеми, що взаємодіють через потоки ресурсів та інформації в глобальному просторі та часі. Вона проявляє себе як цілісність із властивостями, що відсутні в її компонентах, наділяючи кожного окремого мігранта новими можливостями, не змінюючи при цьому його індивідуальних потреб, що виводить індивіда на кардинально

вищий рівень соціально-економічного існування. Міграційний шлях можна умовно розділити на три коридори.

Західносередземноморський коридор: незначна частина біженців дістається Європи, прямує з Марокко та Алжиру в Іспанію. За даними МОМ, у 2015 р. цим шляхом скористалося 3 845 шукачів притулку. Також регулярно через кордон Іспанії з Марокко, що охороняється військовими та представляє собою семиметровий паркан, намагаються проникнути шукачі притулку з Африки [1, с. 112].

Централносередземноморський коридор: значна частина шукачів притулку, що рухається з Африки південніше Сахари (Еритрея, Нігерія та Сомалі), а також Лівії, використовує морський шлях, щоб дістатися Італії. Протягом 2015 р. до Італії причалило 150 317 шукачів притулку. Це шлях є значно небезпечнішим, ніж «Туреччина – Греція»: за даними МОМ, у 2015 р. загинуло 2 889 осіб. Шукачі притулку, що прибувають до Італії, також рухаються в сторону Німеччини та Швеції, проходячи через Австрію [1, с. 124].

Східносередземноморський коридор: найбільш простий, дешевий та безпечний маршрут в Європу, який проходить через Туреччину в Грецію. Саме ним користуються біженці з Іраку та Сирії. Є два способи дістатися пункту призначення: наземний і морський. Перший спосіб – доїхати автобусом зі Стамбула в Елладу. Його обирає меншість, тому що він передбачає прохід через контрольні прикордонні пункти. Туреччина регулярно перекриває цей маршрут, відмінюючи автобусні рейси у цьому напрямку. Хоча наземний спосіб найбільш дешевий та безпечний, набагато більше шансів успішно дістатися Європи морем. Протягом 2015 р. морським шляхом «Туреччина – Греція» скористалося 801 919 осіб. Через небезпечність маршруту загинуло 709 осіб протягом 2015 р. Ще частина сирійців прибувають у Грецію морем з Єгипту. Опинившись у Греції, біженці рухаються через Сербію, Македонію та Угорщину на північ – до Німеччини та Швеції [1, с. 128].

У результаті міграції робочої сили сформувався світовий ринок праці, пропозиція робочої сили на якому залежить від ситуації на внутрішніх ринках праці країн – експортерів та імпортерів робочої сили. Нині міжнародний ринок робочої сили виконує такі функції:

- здійснює остаточне визначення вартості робочої сили, впливає на відхилення ціни на цей специфічний товар від вартості (залежно від співвідношення попиту і пропозиції);

- регулює попит і пропозицію робочої сили;
- зводить продавців робочої сили з її покупцями;
- забезпечує конкуренцію між найманими працівниками, спонукаючи їх до підвищення свого загальноосвітнього і кваліфікаційно-професійного рівня, водночас знижуючи ціну робочої сили;
- забезпечує конкуренцію між підприємствами, спонукаючи їх підвищувати якість умов праці та рівень часткової оплати праці;
- сприяє зростанню збалансованості між трудовими ресурсами і робочими місцями, досягненню елективної зайнятості;
- прискорює міграційні процеси в національному та інтернаціональному масштабах, вирівнює умови відтворення робочої сили;
- сприяє виявленню шляхів та розробці заходів соціального захисту робочої сили.

Концептформа міжнародного ринку праці є малочисельною, проте міра його впливу на вектори світового економічного розвитку набуває ознаки глобального домінування. Отже, міжнародний ринок праці є стадією процесу міжнародної трудової міграції та її підсистемою.

За результатами проведеного ретроспективного аналізу рушійних сил міжкраїнного переміщення робочої сили можемо констатувати, що станом на 2015 р. кількість міжнародних мігрантів сягає 205 млн. від чисельності населення Землі, 175 млн. проживає в розвинутих країнах. На Європу припадає 33% міжнародних мігрантів, Азію – 28%, Північну Америку – 24%, Карибський басейн і Океанію – 3% [2, с. 78].

Дослідження галузевої структури національної економіки України з аспекту атракту людського капіталу дало підстави ідентифікувати її як країну перевалочно-транзитної міграції робочої сили. Враховуючи територіально-географічне розташування, а також недосконалість законодавчої бази та невиконання закону на практиці, Україна перетворюється у транзитний пункт на шляху до Європи.

До багатих та благополучних країн ЄС мріє потрапити багато людей, зокрема з арабських та мусульманських країн. Серед основних потоків нелегальних мігрантів та шукачів притулку, які направляються до нашої країни, або, що відбувається найчастіше, використовують її як транзитну зону, можна виділити громадян Пакистану, Афганістану, Іраку, кавказьких республік РФ, Палестини, Нігерії, Сирії, Ефіопії, Судану, Єгипту. Зокрема, відбулася переорієнтація на переправлення громадян країн

пострадянського простору. Передусім це стосується Грузії, Росії та Молдови [2, с. 76].

Дуже швидко і ЄС у цілому, і її окремі країни опинилися на межі своїх можливостей у плані прийому та розміщення змушених мігрантів. Ця безприкладна криза створила не тільки нові проблеми, а й загострила старі суперечності, що існують серед країн – членів Дублінської угоди у сфері розподілу переселенців із гарячих точок планети [3, с. 308].

Хто, скільки і чому повинен прийняти біженців – від солідарного вирішення цієї проблеми ЄС далекий зараз як ніколи. Очевидно, що 2015 р. увійде в історію як період безпрецедентної міграційної кризи на південних і південно-східних кордонах Європи. Ніколи ще потоки вимушених переселенців, які прагнуть за всяку ціну дістатися до європейських країн, не були настільки численні.

Загальновідомо, що Україна знаходиться на перехресті шляхів між Сходом і Заходом. Таке геополітичне положення впродовж багатьох століть значною мірою детермінувало історичні, культурницькі, духовні й політичні особливості розвитку нашої держави.

Останні роки географічне положення України почали активно використовувати для нелегальної міграції, транспортування мігрантів та торгівлі людьми. Водночас Україна відіграє важливу роль у стримуванні потоків нелегальної міграції зі Сходу до держав Центральної та Західної Європи. Суб'єктами нелегальної міграції через територію України є населення країн СНД та Азії. Механізми ефективної протидії нелегальній міграції та запобігання її негативному впливу нині остаточно не визначено.

З 1992 р. загальна чисельність емігрантів з України до цього часу точно не відома, оскільки спеціальної статистики не ведеться. Більше того, не відома кількість емігрантів, які виїжджають за кордон на постійну або тимчасову роботу. Спробувати працевлаштуватися за кордоном у період поїздки за особистим запрошенням прагне половина тих, хто отримує дозвіл на виїзд. Їх можна віднести до категорії напівлегальних іммігрантів, оскільки, діставши право на виїзд у ту чи іншу країну, вони не мають при цьому дозволу на отримання роботи, але в нелегальний спосіб усе-таки отримують її.

Крім інших чинників, на стан ринку праці значний вплив здійснюють соціально-демографічні процеси, що відбуваються в Україні. Нині спостерігається тенденція до прогресуючого зменшення корінного населення. Сучасна демографічна ситуація, яка зумов-

лена низьким рівнем народжуваності, старінням нації та депопуляцією, має тенденцію до погіршення. Водночас останніми роками збільшується чисельність як легальної, так і нелегальної міграції.

Кількість нелегальних мігрантів із кожним роком зростає. Про це свідчать статистичні дані МВС України, Державної прикордонної служби України, звертання нелегальних мігрантів для набуття статусу біженців.

Суттєвою ознакою нелегальної міграції є високий рівень латентності у зв'язку з отриманням незаконного прибутку, сприяючи цьому явищу. Водночас «прибутковість» забезпечила для неї риси професійно організованої мережі. У багатьох випадках нелегальна міграція характеризується наявністю спеціально створеної системи захисту від виявлення та притягнення винних до передбаченої законом відповідальності тощо.

Сьогодні ми бачимо сплеск антимігрантських настроїв і риторики з боку людей і урядів. Націоналістичний популізм і антимігрантська політика виливаються в прояви ксенофобії. Питання полягає в тому, чи зможемо ми змінити ситуацію, сказати, що люди настільки важливі, що нам потрібно уважно подивитися, як ми поведимося з ними. Навіть мова має значення. Основний виклик для країн сьогодні – демографічний.

Старіє глобальна Північ – Європа, США, старіють країни Організації економічного співробітництва і розвитку. Рівень народжуваності там настільки низький, що до середини століття їм знадобиться близько 30–40 млн. людей, щоб просто перекрити дефіцит трудових ресурсів. При цьому ми маємо дуже молодий глобальний Південь – світ, що розвивається, деякі країни якого подвоють свою популяцію за наступні 30–40 років. Як установити зв'язок між міграцією та розвитком – це одне з тих серйозних питань, на які треба відповісти.

Інтеграція України у світовий ринок праці передбачає всебічне врахування тенденцій розвитку сучасної міжнародної трудової міграції, її форм та особливостей, механізму її державного регулювання тощо. Оцінка програмних документів, що регулюють міграцію в Україні, дала підстави констатувати їх декларативний характер та формалізацію, які не створюють чітких механізмів та інструментарію для реалізації міграційної політики в галузі трудових відносин. Зосередження на контролі пересування та діяльності іммігрантів призведе до фіксування ознак «перевалочної

ідентифікації України, яка вигідна країнам ЄС, до яких насправді прямують транзитом через її територію іноземні трудові мігранти. Міграційну стратегію України доцільно спрямувати на мінімізацію трудової еміграції, трансформацію малоперспективного комерційного освоєння іноземцями переказаних із-за кордону коштів у територію, привабливу для висококваліфікованих експатріантів через широкомасштабне впровадження інновацій. Нині середовищем, яке підживлює проривні напрями економічного розвитку, стає циркуляційна міжнародна міграція науковців та кооперування їхніх розробок і досліджень у глобальних масштабах. У таких умовах державі доцільно зосередитися на підтримці обмеженої кількості напрямів, які мають економічний та науково-освітній потенціал реалізації в інноваційних проектах.

Висновки з цього дослідження. Міжнародна трудова міграція є потужним двигуном та значущим наслідком економічних, політичних та соціальних перетворень у світі. Нині проблеми міжнародного руху робочої сили насамперед пов'язані з інтеграцією мігрантів у приймаюче суспільство, їхньою безпекою, «витоком умів» тощо. Все це змушує законодавство країн, пов'язаних міграційними коридорами, чутливо реагувати на настрої та очікування резидентів.

Характерною рисою для України стосовно міжнародної трудової міграції є переважання частки емігрантів у структурі робочої сили над часткою в ній іммігрантів, що свідчить про брак капіталу в національній економіці. Україна належить до групи країн переважно-транзитної міграції нижчого порядку, які в контексті трансформації робочої сили в людський капітал інерційно залишаються привабливими для іноземців і які, незважаючи на брак економічного капіталу через сповільнення процесу імплементації ринкових інституцій, відштовхують від свого економічного ландшафту прямі іноземні інвестиції.

Таким чином, міграційну політику України варто формулювати відповідно до вимог стратегії економічного розвитку, базованого на широкому використанні наявного людського капіталу. Необхідно створювати інноваційні робочі місця, що призведе до зниження еміграційної лабільності населення України через зростання продуктивності праці, що, своєю чергою, відобразиться на підвищенні загального рівня заробітної плати.

У контексті сказаного перспективними в подальшому є дослідження, пов'язані з вияв-

ленням та концептуалізацією новітніх проявів міжнародної трудової міграції, які викликані соціально-економічного розвитку системи еволюцією глобальної економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гуменюк Ю.П. Перспективи міжнародної трудової міграції в умовах тектонічних зсувів світової економіки / Ю.П. Гуменюк // Євроінтеграційні процеси в суспільстві: трансформація та розвиток : мат. міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 22–23 квітня 2016 р.). – Тернопіль : ТІСІТ, 2016. – 256 с.
2. Дажанов А.В. Методологічна рефлексія дослідження системи міжнародної трудової міграції / А.В. Дажанов // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2015. – Т. 2. – С. 73–80.
3. Котновченко І.В. Міжнародна міграція робочої сили: попури на тему економічного розвитку / І.В. Котновченко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2015. – № 748. – С. 295–310.